

STALIN

Voor Lily Bathsheba

Simon Sebag Montefiore

STALIN

HET HOF VAN
DE RODE TSAAR

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

Eerste druk Het Spectrum 2004
Eerste druk Nieuw Amsterdam *Uitgevers* 2014

Oorspronkelijke titel *Stalin, The Court of the Red Tsar*

Oorspronkelijke uitgever Weidenfeld & Nicolson

© Simon Sebag Montefiore 2003

© Nieuw Amsterdam *Uitgevers* 2014

Alle rechten voorbehouden

Vertaling Aad Zwaard en Tiny Mulder (noten)

Tekstredactie Martin Appelman en Janine Jager/Ampersand

Register Ansfried Scheifes

Research en adviezen Janine Jager

Ontwerp omslag Studio Jan de Boer

Ontwerp binnenwerk Herman van Bostelen

Omslagfoto Corbis/Hollandse Hoogte

ISBN 978 90 468 1808 4

NUR 686

www.nieuwamsterdam.nl/montefiore

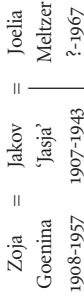
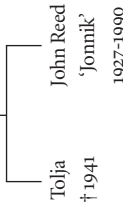
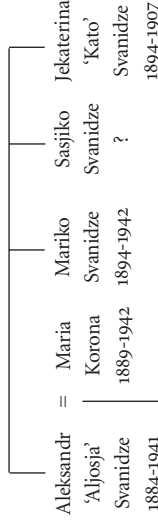
INHOUD

Stalins stamboom	8
Kaarten	9
Verantwoording en dankbetuiging	11
Lijst van personen	16
 Proloog: Het feestmaal, 8 november 1932	 21
 Deel een: Die geweldige tijd: Stalin en Nadja, 1878-1932	 39
1 De Georgiër en het schoolmeisje	41
2 De Kremlinfamilie	53
3 De charmeur	58
4 Honger en het buitenleven: Stalin in het weekend	71
5 Vakanties en verschrikkingen: het Politbureau aan zee	83
6 Treinen vol lijken: liefde, dood en hysterie	93
7 Stalin de intellectueel	103
 Deel twee: De joviale kerels: Stalin en Kirov, 1932-1934	 111
8 De begrafenis	113
9 De almachtige weduwnaar en zijn liefhebbende familie: Sergo, de bolsjewistische prins	122
10 Een bedorven overwinning: Kirov, het complot en het zeventiende partijcongres	132
11 Moord op de gunsteling	137
 Deel drie: Op de rand, 1934-1936	 149
12 'Ik ben verweesd': de specialist van begrafenissen	151
13 Een geheime vriendschap: de roos van Novgorod	162
14 De opkomst van de dwerg; de ondergang van een casanova	169
15 De tsaar neemt de metro	176
16 Kies je partners, bespring je gevangenen: het showproces	184

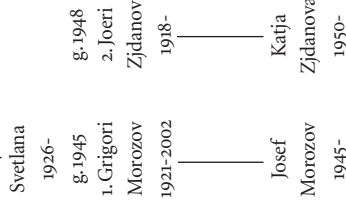
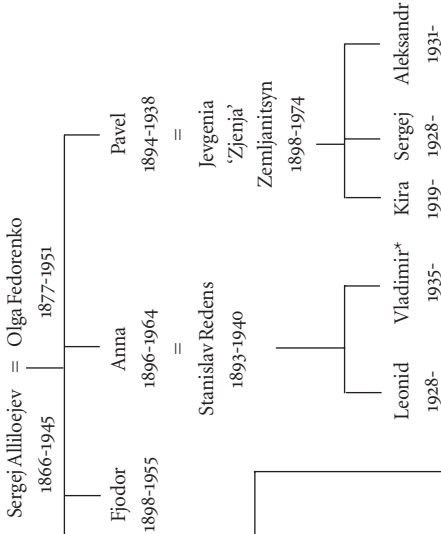
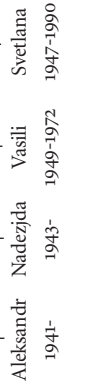
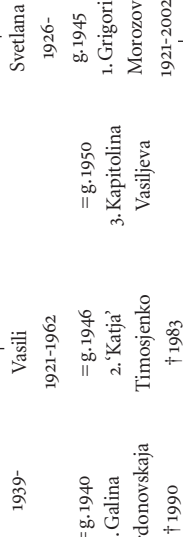
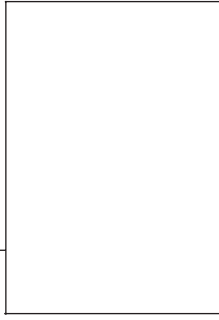
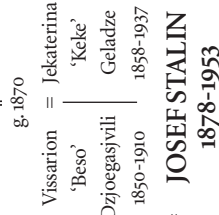
Deel vier: Het bloedbad: Jezjov de gifdwerf, 1936-1938	193
17 De beul: Beria's vergif en Boecharins dosering	195
18 Sergo: de dood van een 'volmaakte bolsjewiek'	207
19 De slachting van de generaals, de val van Jagoda en de dood van een moeder	215
20 Een systematisch bloedbad	223
21 'De Braam' aan het werk en aan het spelen	230
22 Bebloede hemdsmouwen: de vriendenkring van folteraars	238
23 Het sociale leven tijdens de Terreur: de vrouwen en kinderen van de leiders	247
Deel vijf: De slachtpartij: Beria's komst, 1938-1939	253
24 Stalins jodinnen en de familie in gevaar	255
25 Beria en de vermoede beulen	262
26 De tragiek en verdorvenheid van de Jezjovs	269
27 De dood van Stalins familie: een vreemd voorstel en de huishoudster	275
Deel zes: 'Het grote spel': Hitler en Stalin, 1939-1941	285
28 De verdeling van Europa: Molotov, Von Ribbentrop en Stalins joodse vraagstuk	287
29 De moord op de vrouwen	301
30 Molotovcocktails: de Winteroorlog en Koeliks vrouw	310
31 Molotov ontmoet Hitler: crisisdiplomatie en bedrog	320
32 Aftellen: 22 juni 1941	335
Deel zeven: Oorlog: Het onhandige genie, 1941-1942	341
33 Optimisme en inzinking	343
34 'Zo woest als een hond': Zjdanov en het beleg van Leningrad	362
35 'Kun je Moskou behouden?'	371
36 Molotov in Londen, Mechlis op de Krim, Chroesjtsjov stort in	384
37 Churchill bezoekt Stalin: Marlborough versus Wellington	392
38 Stalingrad en de Kaukasus: Beria en Kaganovitsj in de oorlog	397
Deel acht: Oorlog: Het zegevierende genie, 1942-1945	405
39 De opperbevelhebber van Stalingrad	407
40 Zoons en dochters: de oorlog tussen Stalin en de kinderen van het Politbureau	416
41 Stalins songfestival	426

42	Teheran: Roosevelt en Stalin	432
43	De bluffende veroveraar: Jalta en Berlijn	447
	Deel negen: Het gevaarlijke spel van de opvolging, 1945-1949	455
44	De bom	457
45	Beria: potentaat, echtgenoot, vader, minnaar, moordenaar, verkrachter	467
46	Het nachtelijke leven van Josef Vissarionovitsj: tirannie door films en diners	476
47	Molotovs kans: 'Je bent overal toe in staat als je dronken bent!'	494
48	Zjdanov de troonopvolger en Abakoemovs bloedige tapijt	500
49	De ontluistering van Zjoeikov en de plundersaars van Europa: de vorstelijke elite	506
50	'Je hebt je door de zionisten laten inpakken'	518
51	Een eenzame oude man op vakantie	522
52	Twee vreemde sterfgevallen: de Jiddische acteur en de troonopvolger	531
	Deel tien: De kreupele tijger, 1949-1953	541
53	De arrestatie van mevrouw Molotova	543
54	Moord en huwelijk: de Leningrad-affaire	549
55	Mao, Stalins verjaardag en de oorlog in Korea	559
56	'De Dwerg' en de moordende artsen: slaan, slaan en nog eens slaan!	567
57	Blinde katjes en nijlpaarden: de ondergang van de oude garde	580
58	'Ik heb hem om zeep geholpen!': de patiënt en zijn sidderende artsen	591
	Naschrift	603
	Bronvermeldingen	609
	Bibliografie	679
	Register	689

SVANIDZES

DZIOEGASVILI'S

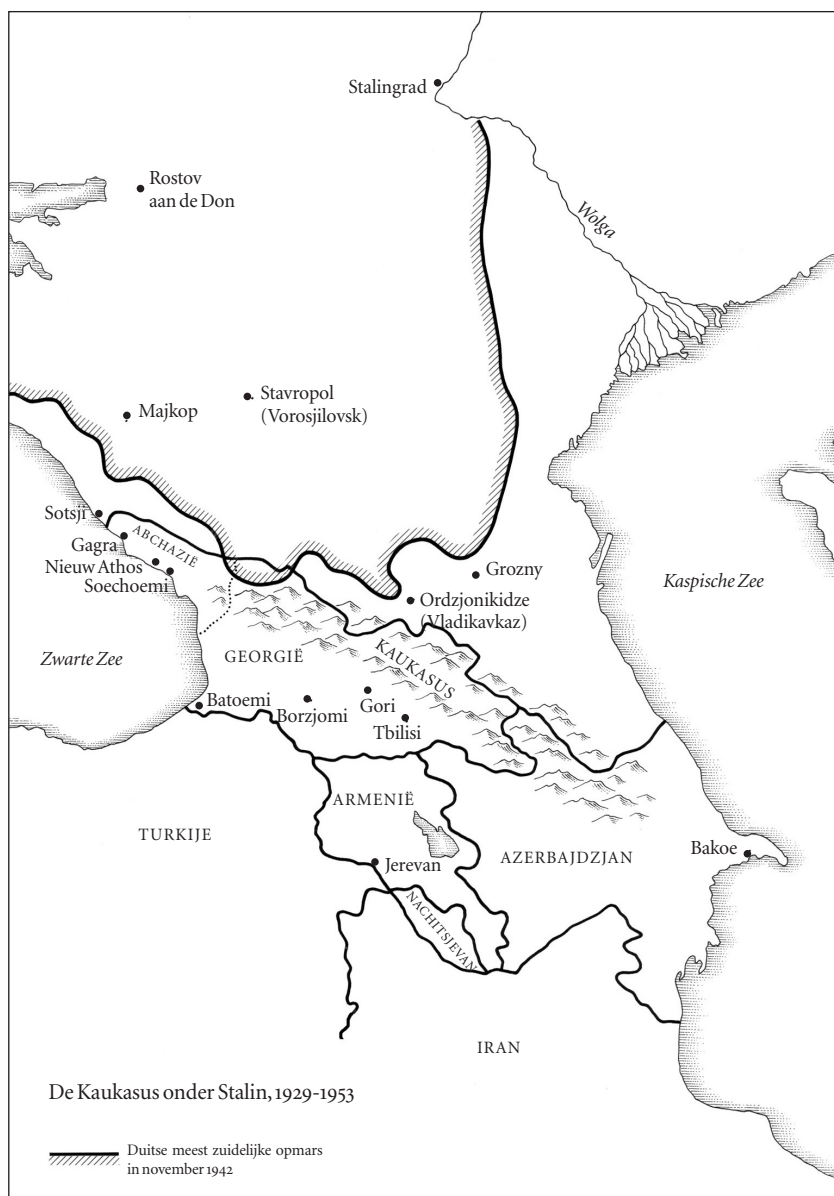

STALINS STAMBOOM

NB In deze genealogie zijn de belangrijkste personages uit dit boek opgenomen. Huwelijken en geboorten na de dood van Stalin zijn niet opgenomen.

* Vladimir Redens werd in 1948 door Fjodor Alliloejev geadopteerd en veranderde zijn naam in Alliloejev.

VERANTWOORDING EN DANKBETUIGING

Dit boek is totstandgekomen dankzij de hulp van veel mensen – van Moskou en Sint-Petersburg tot Soechoemi, van Tbilisi tot Buenos Aires en Rostov aan de Don. Ik heb geprobeerd om een beeld te schetsen van Stalin, zijn twintig belangrijkste potentaten en hun families. Mijn doelstelling was om aan te geven hoe zij heersten en leefden in een uniek tijdperk met een ongeëvenaarde macht. Het boek had niet tot doel om Stalins binnen- en buitenlandse politiek, zijn militaire campagnes, zijn jeugd of zijn strijd met Trotski te beschrijven. Dit is een kroniek van zijn hof, vanaf zijn benoeming als ‘de leider’ in 1929 tot aan zijn dood. Het is een biografie van zijn hovelingen, een onderzoek naar machtspolitiek en naar informele macht en gewoontes. In zekere zin is het een biografie van Stalin zelf, die vorm krijgt door zijn relaties met de magnaten: hij is nooit achter de schermen.

Ik wilde verder gaan dan de traditionele verklaringen waarin Stalin als een ‘mysterie’, een ‘psychopaat’ of een ‘duivels genie’ wordt beschreven en zijn kameraden als ‘anonieme mannen’, mistroostige hielentickers met snorren, die figureren op zwart-witfoto's. Met behulp van nieuw geopende archieven en ongepubliceerde memoires, mijn eigen gesprekken en reeds bekend materiaal heb ik geprobeerd Stalin als een begrijpelijk en menselijk figuur, maar daarmee niet minder weezinwekkend te schetsen. Door Stalin en zijn potentaten als leden van een militair-religieuze ‘orde van zwaarddragers’ te beschouwen die in een overgevoelige bolsjewistische wereld leefden, kan veel van het onverklaarbare worden verklaard. Stalin was volslagen uniek, maar veel van zijn denkbeelden en karaktereigenschappen, zoals de dood als ultiem politiek instrument en zijn paranoia, deelde hij met zijn kameraden. Hij was, evenals zijn magnaten, een man van zijn tijd.

Molotov en Beria zijn waarschijnlijk het beroemdst, maar velen zijn in het Westen bijna onbekend. Jezjov en Zjdanov hebben hun naam aan tijdvakken gegeven, maar blijven zelf schimmig. Anderen, zoals Mechlis, zijn nauwelijks bestudeerd, zelfs niet door historici. Mikojan werd door velen bewonderd en Kaganovitsj alom veracht. Op de buitenwereld komen ze wellicht als weinig kleurrijke figuren over, maar in werkelijkheid waren het vaak flamboyante, dynamische persoonlijkheden. De opening van hun correspondentie en zelfs hun liefdesbrieven brengen ze in ieder geval tot leven.

Het relaas van hun geschiedenis brengt onvermijdelijk een veroordeling met zich mee: van de vele massamoordenaars die hier beschreven worden, zijn slechts Jezjov en Beria vervolgd (en niet voor hun werkelijke misdaden). Men kwam in de verleiding om

alle schuld op één man af te schuiven: Stalin. In het Westen is men vaak geobsedeerd door de schurkencultus: een macabere maar zinloze strijd tussen Hitler en Stalin om 'de meest duivelse dictator' aan te wijzen aan de hand van het aantal veronderstelde slachtoffers. Dit is demonologie en geen geschiedenis. Het leidt ertoe dat een 'waaninnige' wordt aangeklaagd zonder dat we lessen trekken uit het gevaar van utopische ideeën en systemen, of uit de verantwoordelijkheid die individuen hebben.

Het moderne Rusland heeft het verleden nog niet verwerkt: er is nog geen verlossing geweest, waardoor er nog steeds een schaduw ligt over de ontwikkeling van de burgermaatschappij. Niet alle Russen zullen me dankbaar zijn voor deze openhartige geschiedenis, die zij liever zouden vergeten of uit de weg gaan. Terwijl dit boek de gigantische schuld van Stalin zeker niet wil afzwakken, probeert het wel de bestaande fabel te weerleggen dat hij de enige verantwoordelijke is. Ik probeer de moordpartijen van de volledige leiding aan het licht te brengen, evenals hun eigen lijden, hun opofferingen, gebreken en privileges.

Ik ben veel dank verschuldigd aan degenen die me bij deze studie geholpen hebben: dit boek is geïnspireerd door Robert Conquest, die tijdens het hele project mijn meest geduldige, gulle en toegewijde steun en adviseur is geweest. Ik ben Robert Service, hoogleraar Russische Geschiedenis aan de universiteit van Oxford, meer dan dankbaar voor het begeleiden van mijn onderzoek en voor zijn aanmoediging. Hij heeft de tekst op gedetailleerde wijze meegelezen, en zijn buitengewone kennis en redactionele aanwijzingen zijn van onschatbare waarde geweest. In Rusland ben ik begeleid door de meest vooraanstaande geleerde op het gebied van stalinistische politiek, Oleg Chlevnjok, senior onderzoeker bij het Staatsarchief van de Russische Federatie (GARF), die me gedurende het hele onderzoek heeft gestuurd en geholpen. Op het gebied van de NKVD en MGB had ik het geluk dat Nikita Petrov, vice-voorzitter van het historisch onderzoekscentrum Memorial in Moskou, me geholpen heeft. Hij is momenteel de beste onderzoeker in Rusland op het gebied van de sovjetterreur en de geschiedenis van de staatsveiligheid onder Stalin. Op militair gebied werd ik begeleid en geholpen, zowel bij de interpretaties als bij het onderzoek in de archieven, door professor Oleg Rzjesjevski en zijn staf. Wat betreft diplomatieke vraagstukken heb ik gebruikgemaakt van de kennis van Hugh Lunghi, die zowel Teheran, Jalta en Potsdam als verschillende bijeenkomsten met Stalin eind jaren veertig heeft meegemaakt. Sir Martin Gilbert heeft mij in Rusland geïntroduceerd en mij in zijn kennis laten delen. Inzake Georgische aangelegenheden waren Zackro Megrelisvili, hoogleraar Amerikaanse Studies aan de Ilja Tsjavtsjavadze Staatsuniversiteit voor Taal en Cultuur in Tbilisi, en Gela Tsjarkviani mijn gidsen. Wat betreft de Abchazische problematiek moet ik de sublieme geleerde professor Slava Lakoba uit Soechoemi bedanken. Ik ben verder zeer dankbaar voor de ideeën en raadgevingen van: Geoffrey Hosking, hoogleraar Russische Geschiedenis aan de universiteit van Londen; Isabel de Madariaga, emiritus hoogleraar in de Slavische Studies aan de universiteit van Londen; en Aleksandr Kamenski, hoogleraar Vroege en Vroeg-moderne Russische Geschiedenis aan de Russische Staatsuniversiteit voor Menswetenschappen in

Moskou. Roj Medvedev, Edvard Radzinsky, Arkadi Vaksberg en Larissa Vasiljeva hebben me op verschillende gebieden geadviseerd en geholpen. Ik ben erg blij met de hulp van deze geweldige groep mensen die ik slechts nederig kan bedanken: alle wijsheid komt van hen, de fouten zijn van mij.

Ik had het geluk dat in 1999 juist een nieuw deel van het presidentiële archief in het Russische Staatsarchief voor Sociaal-Politieke Geschiedenis (RGASPI) was geopend. Dat betekende dat ik toegang kreeg tot een groot aantal nieuwe en fascinerende stukken en foto's, die de basis van dit boek vormen. Daarnaast was ik in staat om nieuw militair materiaal in te zien in het Russische Staatsarchief van Oorlogszaken (RGVA) en de Centrale Archieven van het ministerie van Defensie van de Russische Federatie (CAMO) in Podolsk. Oleg Chlevnjoeck heeft mij zowel in het RGASPI als in het GARF geïntroduceerd en bijgestaan. Ik ben veel dank verschuldigd aan Larisa A. Rogovaja, afdelingshoofd van het RGASPI en expert wat betreft Stalins archieven. Zij is een grandioos vertaalster van zijn handschrift en heeft mij bij elke stap geholpen. Ook dr. Loedmilla Gatagova, onderzoekster bij het Instituut voor Russische Geschiedenis, wil ik bedanken. Maar bovenal ben ik dank verschuldigd aan de getalenteerde geleerde van de Historische Faculteit van de Russische Staatsuniversiteit voor Menswetenschappen, Galina Babkova, die me bij dit onderzoek evenveel geholpen heeft als dat ze indertijd bij mijn boek over *Potjomkin* heeft gedaan.

Ik heb het geluk gehad dat ik nog veel getuigen uit die tijd heb kunnen spreken en vaak hun familiestukken in mocht zien, met inbegrip van de ongepubliceerde memoires van hun vaders. Ik ben Vladimir Grigorjev, vice-minister van Pers, Televisie en Radio van de Russische Federatie en eigenaar van uitgeverij Vagrioes hier enorm dankbaar voor. Dit geldt ook voor Galina Oedenkova van het RGASPI, die haar unieke contacten aan mij heeft doorgegeven; Olga Adamisjina die een aantal van mijn vraaggesprekken heeft geregeld, en Rosamond Richardson die mij toegang verschaftte tot haar contacten met de familie Alliloejev en mij de beschikking gaf over de banden van haar interviews met Svetlana Alliloejeva. Kitty Stidworthy stond me toe om gebruik te maken van de ongepubliceerde herinneringen aan Jezjov van Vera Trail.

Ik wil ook graag dr. Luba Vinogradova bedanken voor haar doelmatigheid, charme, inlevingsvermogen en geduld bij de vele interviews waarmee ze me geholpen heeft. Mijn speciale dank gaat uit naar Alan Hirst en Louise Campbell omdat ze mij geïntroduceerd hebben bij de familie Molotov. Luitenant-generaal Stepan Mikojan en zijn dochter Asjken waren mij op charmante en gastvrije wijze behulpzaam. Ook de volgende mensen hebben me inzicht gegeven in hun memoires en tijd voor mij vrijgemaakt: Kira Alliloejeva, Vladimir Alliloejev (Redens), Natalja Andrejeva, Nikolaj Bajbakov, Nina Boedjonnaja, Joelia Chroesjtsjova, Tanja Litvinova, Igor Malenkov, Volja Malenkova, Sergo Mikojan, Josef Minervin (de kleinzoon van Kaganovitsj), Vjatsjeslav Nikonov (Molotovs kleinzoon), Eteri Ordzjonikidze, Marta Pesjkova, Natalja Poskrjobjysjeva, Leonid Redens, Natalja Rykova, luitenant-generaal Artjom Sergejev, Joeri Solovjov, Oleg Trojanovski, Joeri Zjdanov en Nadezjda Vlasik. Ik ben Galina Babkova dankbaar voor de

interviews die ze voor me geregeld heeft met Tina Egnatasjvili en Goelia Dzjoegasjvili. Verder wil ik de bewonderenswaardige Mark Fielder van Granada Productions bedanken, met wie het altijd een genoegen was om samen te werken. Dit geldt ook voor zijn team tijdens de documentaire over Stalin voor BBC2. In Sint-Petersburg wil ik de directeur en de staf van het S.M. Kirovmuseum bedanken.

In Tbilisi heeft professor Megrelisjvili veel van mijn interviews geregeld. Daarnaast heeft hij mij zijn herinneringen aan zijn stiefvader Själva Noetsibidze verteld en me aan Maja Kavtaradze voorgesteld, die mij inzage heeft gegeven in de ongepubliceerde memoires van haar vader. Gela Tsjarkviani heeft me over zijn jeugd verteld, maar bovendien de beschikking gegeven over de ongepubliceerde memoires van zijn vader. Ik ben verder dankbaar voor de tijd en de herinneringen van: Nadja Dekanozova, Maja Kavtaradze, Alosja Mirtschoelava, Eka Rapava, Nina Roechadze. Ik wil Lika Basileja bedanken voor haar begeleiding naar het Likanipaleis en Gori, en Nino Gagosjdzje en Irina Dmetradze voor hun energieke hulp; Nata Patiasjvili voor haar hulp bij het vertalen en tot stand brengen van interviews; alsmede Zoerab Karoemidze en Lila Aboersjvili, directeur van het Stalinmuseum in Gori.

Voor mijn reis naar Abchazië ben ik de Britse ambassadeur in Georgië, Deborah Barnes Jones, erkentelijk, alsmede Thadeus Boyle, veldwerkcoördinator van UNOMIG, en de Abchazische minister-president, Anri Djirgonia. De reis zou onmogelijk geweest zijn zonder Victoria Ivleva-Yorke. Verder bedank ik Sajda Smir, de directeur van de datsja in Nieuw Athos en het personeel van Stalins overige residenties in Soechoemi, Cholodnaja Retsjka, het Ritsameer en Sotsji. Ik wil ook Eva Soldati bedanken voor haar interview met Leopoldo Bravo en zijn familie in Buenos Aires.

Tijdens mijn bezoek aan Moskou en andere plaatsen ben ik gastvrij onthaald door: Masja Slonima, die de kleindochter van Maksim Litvinov bleek te zijn; Marc en Rachel Polonski, die in het appartement van maarschalk Konev aan de Granovskistraat wonen, waar zoveel van de gebeurtenissen uit het boek hebben plaatsgevonden; Ingaborga Dapkunaite, David Campbell en Tom Wilson in Moskou; Sir Rocco Fote, Olga Polizzi en Julietta Longcroft in Sint-Petersburg.

Mijn speciale dank gaat uit naar twee van de scherpzinnigste, historische geesten die ik ken: mijn vader, dr. Stephen Sebag-Montefiore, die de psychologie van Stalin even briljant doorgrondde als hij indertijd met die van Potjomkin heeft gedaan, en mijn moeder, April Sebag-Montefiore, voor haar onvermoeibare redactiewerk en haar sublieme inzicht op het gebied van taal en psychologie.

Ik bedank verder mijn agente Georgina Capel; de directeur van Orion, Antony Cheetham; mijn uitgever Ion Trewin, en Lord en Lady Weidenfeld. Ook ben ik de volgende personen erkentelijk voor het beantwoorden van mijn vragen of de hulp die zij mij op verschillende wijze hebben geboden: Andy Apostolou, Bernadette Barbato, professor Derek Beales, Vadim Benyatov, Michael Bloch, dr. David Brandenburger, Winston Churchill, Pavel Chinsky, dr. Sarah Davies, Ellen Dahrendorf, Mark Franchetti, Lisa Fine, Sergei Degtiarev Foster, dr. Dan Healy, Jelena Durden-Smith, Levan en Nino

Gatsjetsjiladze, professor J. Arch Getty, Nata Gologre, Jon Halliday, Andrea Dee Harris, Mariana Haseldine, Laurence Kelly, Dmitri Chankin, Anne Applebaum, Joan Bright Astley, Maria Lobanova, V.S. Lopatin, ambassadeur van Georgië en mrs. Teimuraz Mamatsasjvili, Neil McKendrick, het Gonville & Caius College in Cambridge, Catherine Merridale, prinses Tatjana Metternich, Edward Lucas, Charles en Patty Palmer Thomkinson, Martin Poliakoff, professor Richard Overy, David Pryce-Jones, Alexander Prozverkin, Antony Beevor, Joelia Toertsjaninova en Ernst Goesinski, professor E.A. Rees, Hugh Sebag-Montefiore, graaf Fritz Von der Schulenberg, professor Boris Sokolov, Lady Soames, Geja Soelkanisjvili, Lord Thomas of Swynnerton, graaf Nikolaj Tolstoj, prins George Vassiltsjikov, dr. D.H. Watson en Adam Zamoyski. Ik ben vanzelfsprekend veel dank verschuldigd aan mijn Russische begeleidster Galina Oleksiuk. Verder bedank ik Jane Birkett voor haar reactiewerk en John Gilker voor de landkaarten.

Ten slotte, maar zeker niet in de laatste plaats, wil ik mijn vrouw Santa Montefiore liefdevol bedanken. Niet alleen voor het uit het Spaans vertalen van het materiaal over Leopoldo Bravo, maar vooral voor het jarenlange tolereren en soms zelfs verwelkomen van de dreigende aanwezigheid van Stalin in ons leven.

LIJST VAN PERSONEN

Josef Stalin, geboren Dzjoegasjvili, bekend als ‘Soso’ en ‘Koba’, secretaris-generaal van de bolsjewistische partij van 1922-1953 en premier van 1941-1953. Maarschalk. Generalissimus.

FAMILIE

Keke (Jekaterina) Dzjoegasjvili, Stalins moeder

Kato (Jekaterina) Svanidze, Stalins eerste vrouw

Jakov Dzjoegasjvili, zoon van Stalin uit diens eerste huwelijk met Kato Svanidze, gevangenomen door de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog

Nadja (Nadezjda) Alliloejeva, Stalins tweede vrouw

Vasili Stalin, zoon van Stalin en Nadja Alliloejeva, piloot, luitenant-generaal van de luchtmacht

Svetlana Stalina, bekend als Alliloejeva, Stalins dochter

Artjom Sergejev, geadopteerde zoon van Stalin en Nadja

Sergej Alliloejev, vader van Nadja

Olga Alliloejeva, moeder van Nadja

Pavel Alliloejev, broer van Nadja, commissaris in het Rode Leger, getrouwd met

Zjenja Alliloejeva, schoonzuster van Nadja, actrice, moeder van Kira

Aljosja (Aleksandr) Svanidze, broer van Kato en Stalins zwager, volkscommissaris van Financiën van Georgië, daarna werkte hij, tot zijn arrestatie in 1937, op het volkscommissariaat van Financiën van de USSR, getrouwd met

Maria Svanidze, dagboekschrijfster, Georgische operazangeres van joodse afkomst

Stanislas Redens, Nadja's zwager, medewerker van de geheime politie, getrouwd met

Anna Redens, oudere zuster van Nadja

BONDGENOTEN

Viktor Abakoemov, functionaris van de geheime politie, hoofd van de *Smersj*, minister van de MGB [Staatsveiligheid]

Andrej Andrejev, lid van het Politbureau, secretaris van het Centraal Comité, getrouwd met

- Dora Chazan, de beste vriendin van Nadja, vice-volkscommissaris van Textielindustrie, moeder van Natasja Andrejeva
- Lavrenti Beria, 'oom Lara', functionaris van de geheime politie, chef van de NKVD, lid van het Politbureau en belast met de ontwikkeling van de atoombom, getrouwd met Nina Beria, natuurwetenschapster, door Stalin bejegend als 'een dochter', moeder van Sergo (Sergej) Beria, natuurwetenschapper, getrouwd met
- Marta Pesjkova Beria, kleindochter van Maksim Gorki, schoondochter van Beria
- Semjon Boedjonny, cavalerist, maarschalk, een van de leden van de Tsaritsyngroep
- Nikolaj Boelganin, 'de Loodgieter', tsjekist, burgemeester van Moskou, lid van het Politbureau, minister van Defensie, gedoodverfde opvolger Stalin
- Nikita Chroesjtsjov, eerste secretaris van Moskou, daarna van de Oekraïne, lid van het Politbureau
- Semjon Ignatjev, minister van Staatsveiligheid, vriend van Chroesjtsjov, brein achter het artsencomplot
- Genrich Jagoda, chef van de NKVD van 1934-1936, van joodse afkomst, verliefd op Timosja Gorki
- Abel Jenoeikidze, 'oom Abel', Georgiër, oude bolsjewiek, secretaris van het Centraal Uitvoerend Comité, *bon-vivant* en peetvader van Nadja Alliloejeva
- Nikolaj Jezjov, 'de Braam' of 'Kolja', chef van de NKVD van 1936-1938, getrouwd met Jevgenia Jezjova, redacteur, lid van de *beau monde*, van joodse afkomst
- Lazar Kaganovitsj, 'ijzeren Lazar' en 'de Locomotief', oude bolsjewiek van joodse afkomst, Stalins plaatsvervanger in het begin van de jaren dertig, chef van de Spoorwegen, lid van het Politbureau
- Michail Kalinin, 'Papa', 'de Dorpsoudste', president van de Sovjetunie, boer/arbeider
- Sergej Kirov, partijsecretaris van Leningrad, secretaris van het Centraal Comité, lid van het Politbureau, goede vriend van Stalin
- Valerian Koejbysjev, lid van het Politbureau, vanaf 1930 voorzitter van het Staatsplanbureau (Gosplan), dichter
- Aleksej (A.A.) Koeznetsov, plaatsvervanger van partijsecretaris Zjdanov in Leningrad, na de Tweede Wereldoorlog secretaris van het Centraal Comité, door Stalin in 1949 aangemerkt als zijn opvolger als secretaris-generaal, echter kort daarna gearresteerd en in 1950 ter dood gebracht
- Nestor Lakoba, Abchazische partijleider
- Georgi Malenkov, bijgenaamd 'Melanie' of 'Malanja', secretaris van het Centraal Comité, gelieerd aan Beria
- Lev Mechlis, 'de Duistere Demon' en 'de Woekeraar', van joodse afkomst, secretaris van Stalin, later redacteur van de *Pravda*, politiek commissaris van het Rode Leger
- Akaki Mgeladze, partijchef van Abchazië, later van Georgië, door Stalin 'de Wolf' genoemd
- Anastas Mikojan, Armeense oude bolsjewiek, lid van het Politbureau, volkscommissaris (minister) van Handel

Vjatsjeslav Molotov, bekend als 'IJzerreet' en 'onze Vetsja', oude bolsjewiek, lid van het Politbureau, premier, minister van Buitenlandse Zaken, getrouwd met

Polina Molotova, geboren Semjonovna, bekend als kameraad Zjemtsjoezjina, 'de Parel', van joodse afkomst, in de jaren dertig volkscommissaris van Visindustrie, baas van een parfumeriebedrijf

Grigori Ordzjonikidze, bekend als kameraad 'Sergo' en als 'Stalins reet', lid van het Politbureau, volkscommissaris van Zware Industrie

Karl Pauker, voormalig kapper van de opera in Boedapest, lijfwacht van Stalin en hoofd van de lijfwacht

Aleksandr Poskrjobjsev, voormalig verpleger, Stalins privé-secretaris en vertrouwensman, getrouwd met

Bronka Melalikova Poskrjobjseva, arts, van joodse afkomst

Michail Rjoemin, 'kleine Misjka', 'de Dwerg', vice-minister van Staatsveiligheid (MGB) en leider van het artsencomplot

Candide Tsjarkviani, Georgische partijchef en Stalins vertrouweling

Nikolaj Vlasik, hoofd van Stalins lijfwacht

Klimenti Vorosjilov, veldmaarschalk, oude bolsjewiek, lid van het Politbureau, volkscommissaris van Defensie, veteraan van Tsaritsyn, getrouwd met

Jekaterina Vorosjilova, dagboekschrijfster

Nikolaj Voznesenski, Leningradse econoom, voorzitter van Gosplan, lid van het Politbureau, vice-premier, Stalins gedoodverfde opvolger als premier, in 1949 gearresteerd en ter dood veroordeeld

Andrej Zjdanov, 'de Pianist', lid van het Politbureau, eerste partijsecretaris van Leningrad van 1934-1944, secretaris van het Centraal Comité, vlootchef, Stalins vriend en waar-schijnlijke opvolger, vader van

Joeri Zjdanov, hoofd van het wetenschappelijk departement van het Centraal Comité, getrouwd met Svetlana Stalina

GENERAALS

Grigori Koelik, maarschalk, chef van de artillerie, rokkenjager en prutser, veteraan van Tsaritsyn

Boris Sjaposjnikov, maarschalk, stafchef, Stalins favoriete stafofficier

Semjon Timosjenko, maarschalk, bevelhebber van de Russische strijdkrachten in de Fins-Russische Winteroorlog (1939-1940), volkscommissaris van Defensie, veteraan van Tsaritsyn, zijn dochter trouwde met Vasili Stalin

Aleksandr Vasilevski, zoon van een priester, stafchef, maarschalk

Georgi Zjoekov, maarschalk, plaatsvervangend opperbevelhebber, Stalins beste generaal

VIJANDEN EN VOORMALIGE BONDGENOTEN

Nikolaj Boecharin, 'lieveling van de partij', 'Boechartsjik', oude bolsjewiek en partij-ideoloog, lid van het Politbureau, voorzitter van de Komintern, leidde samen met Stalin en Rykov de regering van 1925-1929, vriend van Nadja, aanhanger van het 'rechtse blok' en als beklaagde in het laatste grote showproces in maart 1938 ter dood veroordeeld

Lev Kamenev, 'linkse' bolsjewiek van joodse afkomst, vormde samen met Zinovjev en Stalin aanvankelijk een driemanschap dat eind 1924 de aanval op Trotski opende, lid van het Politbureau tot 1926, verbond zich kort daarop met Trotski in de 'Verenigde oppositie' tegen Stalin, slachtoffer van Stalins terreur in het eerste grote showproces in augustus 1936 tegen het 'trotskistisch-zinovjevistisch centrum'

Aleksej Rykov, 'Rykvodka', 'rechtse' bolsjewiek, lid van het Politbureau, premier van 1924-1930, stond terecht in het laatste showproces van maart 1938

Lev Trotski, grote inspirator van de revolutie van 1917, van joodse afkomst, volkscommissaris van Oorlog van 1918-1925, oprichter van het Rode Leger, 'operette-commandant' in Stalins woorden

Grigori Zinovjev, 'linkse' bolsjewiek, van joodse afkomst, lid van het Politbureau, van 1919-1926 hoofd van de Petrogradse (in 1924 omgedoopt tot Leningradse) partijorganisatie en tevens president van de Komintern, vormde in 1924-1925 een driemanschap met Stalin en Kamenev om Trotski uit te schakelen, stond terecht in het eerste grote showproces in augustus 1936

'INGENIEURS VAN DE MENSELIJKE ZIEL'

Anna Achmatova, Ruslands grootste dichteres van de twintigste eeuw, 'hoerige non', zei Zjdanov

Isaak Babel, schrijver van de verhalencyclus *Rode ruiterij* (1923-1924) en vriend van Eisenstein en Mandelstam

Demjan Bedny, proletarisch dichter, kameraad van Stalin

Michail Boelgakov, Russisch schrijver, onder meer van toneelstukken, Stalin zag zijn toneelstuk *De dagen van de Toerbins* (1926) wel vijftienmaal

Ilja Ehrenburg, sovjetschrijver van joodse afkomst, verbleef vele jaren in onder andere Parijs en Berlijn als journalist en oorlogscorrespondent voor sovjetkranten, was in het Europese culturele leven een bekende verschijning

Sergej Eisenstein, Ruslands grootste cineast en filmproducent

Maksim Gorki, beroemd sovjetschrijver, voorzitter van de Bond van sovjetschrijvers van 1934-1936, bevriend met Stalin

Ivan Kozlovski, zanger, solist van het Moskouse Bolsjojtheater vanaf 1926, Stalins 'hoftenor' en tweemaal winnaar van de Stalinprijs

Osip Mandelstam, Russisch dichter, 'Isoleren, maar bewaren', zei Stalin

Boris Pasternak, Russisch dichter en schrijver, 'loopt met z'n hoofd in de wolken', zei Stalin

Konstantin Simonov, dichter en uitgever, vriend van Vasili Stalin, gunsteling van Stalin

Michail Sjolochov, sovjetschrijver die veel over de collectivisatie van de landbouw en over de (Don)kozakken schreef

PROLOOG

HET FEESTMAAL,

8 NOVEMBER 1932

Op 8 november 1932, om ongeveer zeven uur 's avonds kleeedde Nadja Alliloejeva Stalin, de vrouw van de bolsjewistische secretaris-generaal, zich om voor het rauwe feest ter gelegenheid van de vijftiende verjaardag van de revolutie. De 31-jarige Nadja had een ovaal gezicht en bruine ogen. Ze was puriteins, ernstig maar broos en ging prat op haar 'bolsjewistische bescheidenheid'. Gewoonlijk droeg ze saaie en vormeloze jurken, met effen sjaals, hoogsluitende blouses en gebruikte ze geen make-up. Maar deze avond deed ze extra haar best. Ze bevond zich in Stalins sombere appartement in het twee verdiepingen tellende zeventiende-eeuwse Potesjnypaleis, het 'Amusementspaleis', zo genoemd omdat er in de tsaristische tijd acteurs woonden en het een theater had. In een lange, ongebruikelijke modieuze zwarte jurk met rode geborduurde rozen, die geïmporteerd was uit Berlijn, draaide ze rondjes voor haar zus Anna. Tegen haar gewoonte in had ze dit keer geen strenge knot opgestoken, maar veel zorg aan haar kapsel besteed. Ze stopte speels een rode roos in haar zwarte haar.

Het feest werd elk jaar gegeven door de volkscommissaris van Oorlog, Vorosjilov, die in het lange, smalle Gebouw van de Cavaleriebrigade woonde, nog geen vijf stappen verwijderd van het Potesjnypaleis, aan de overkant van de smalle straat. Alle bolsjewistische partijbonzen, onder wie premier Molotov en zijn slanke, schrandere en verleidelijke vrouw Polina, Nadja's beste vriendin, zouden aanwezig zijn. In de kleine, intieme wereld van de bolsjewistische elite eindigde dit soort eenvoudige, vrolijke avonden vaak met kozakkendansen en Georgische klaagliederen. Maar die avond zou het feest anders eindigen dan gewoonlijk.

Een paar honderd meter verder naar het oosten, in de richting van Lenins mausoleum en het Rode Plein, vond er op datzelfde moment, in zijn kantoor op de tweede verdieping van het driehoekige achttiende-eeuwse Gele Paleis, het senaatsgebouw met de groene koepel waarin de belangrijkste bestuursorganen gevestigd waren, een ontmoeting plaats tussen Josef Stalin en Jagoda, Stalins gunsteling bij de geheime politie. Stalin, de secretaris-generaal van de bolsjewistische partij en de *Vozjd* – de leider – van de Sovjetunie, was toen 53 jaar, 22 jaar ouder dan Nadja en de vader van haar twee kinderen. Genrich Jagoda, plaatsvervangend hoofd van de GPOe,* was de zoon van een joodse

* De geheime politie van de sovjets heette aanvankelijk de Buitengewone Commissie ter bestrijding van de contrarevolutie en sabotage (in het Russisch afgekort als TsjK), bekend als Tsjeka. In 1922 veranderde de naam in Politieke Staatsadministratie (GPOe) en vervolgens in Verenigde Politieke Staatsadministratie >